

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2022. № 7.

DOI: 10.32702/2307-2105.2022.7.5

УДК: 332.146

Т. А. Заяць,

д. е. н., професор, завідувач відділу, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: 0000-0002-9767-5527

Т. Г. Кравцова,

к. е. н., старший науковий співробітник, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: 0000-0003-0231-9894

В. С. Заяць,

к. е. н., старший науковий співробітник, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: 0000-0001-5757-9613

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

T. Zaiats,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

T. Kravtsova,

*PhD in Economics, Senior Researcher,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of
Sciences of Ukraine*

V. Zaiats,

*PhD in Economics, Senior Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of
Sciences of Ukraine*

SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL OF THE COMMUNITIES OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MILITARY ACTIONS

У статті розглянуто основні напрями формування соціально-економічного потенціалу громад України в контексті проблематики мінімізації його основних втрат та можливостей нарощування з урахуванням трансформаційних змін, які відбулись останнім часом в економіці країни та її соціальній сфері внаслідок воєнних дій. Здійснено оцінку впливу людських, матеріальних і фінансових втрат на відновлювальний потенціал громад різної людності та територіальної локації. Розглянуто основні обмеження і ризики, які наразі стримують нарощування соціально-економічного потенціалу громад, та можливі механізми протидії їх негативним наслідкам. Запропоновано напрями зміцнення соціально-економічного потенціалу громад, які враховують трансформаційні зміни в місцевій економіці та її соціальній сфері – з одного боку, та зрушення в місцевому самоуправлінні – з іншого.

The article examines the main problems and directions of the formation of the socio-economic potential of Ukrainian communities in the context of minimization tasks of its losses due to the conduct of military operations on the territory of the country. The consolidation of territorial communities enabled them to increase the potential of self-sufficiency, competitiveness, and social responsibility. However, this process has not gained momentum, a significant share of communities needs subsidies from the state budget and the acquisition of self-governance experience in the economic and social spheres. The development potential of some territorial communities in Ukraine is often formed with conflicting interests of the main subjects.

The results of the comprehensive assessment of human, material, and physical losses, carried out by domestic scientists, experts, and international organizations, are summarized. The transformational changes that have taken place recently in the economy of communities and its social sphere as a result of the large-scale movement of the population, business, and resources have been determined. It has been established that the highest concentration of social problems occurs in territorial communities of a mixed type.

An assessment of the impact of losses caused by military actions on the recovery potential of communities of different populations and territorial locations was carried out. The main limitations and risks, which are currently holding back the development of the socio-economic potential of communities, and the possible mechanisms of counteracting their negative consequences have been determined. The risks of depopulation of certain border areas, lack of human resources for industrial and social infrastructure, non-fulfillment of the revenue part of local budgets are gaining priority. Directions for strengthening the socio-economic potential of communities are proposed, which take into account transformational changes in the local economy and its social sphere - on the one hand, and shifts in local self-government - on the other.

Ключові слова: *воєнні дії, втрати, громади, проблеми, соціально-економічний потенціал, розвиток.*

Keywords: *military actions, losses, communities, problems, socio-economic potential, development.*

Постановка проблеми. Розпочата Росією війна на території України спричинила складну макроекономічну ситуацію, гуманітарну кризу в регіонах ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Стимування економічної динаміки розвитку, виникнення нових соціальних проблем на рівні локальних спільнот обумовили істотно зниження потенціалу розвитку громад, їх спроможності у фінансовій, управлінській та соціальній сферах власними зусиллями вирішувати проблеми місцевого розвитку. Втрати людського, фізичного та фінансового капіталу чи ускладнення їх відтворення сформували істотні бар'єри на шляху соціально-економічного розвитку більшості територіальних громад, які тією чи іншою мірою постраждали внаслідок воєнних дій. Руїнування виробничої і соціальної інфраструктури, значні обсяги переміщення людей як всередині країни, так і відплив за кордон ускладнили нормальний перебіг процесів життєдіяльності навіть у громадах, територіально віддалених від зон ведення воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях соціально-економічний потенціал розвитку громад розглядають здебільшого як максимальну спроможність у вирішенні певних завдань місцевого розвитку. Наразі актуальним є напрям досліджень, який тісно пов'язаний із визначенням втрат цього потенціалу внаслідок воєнних дій, а також обґрунтуванням конкретних шляхів його відновлення у повоєнній перспективі. Попередні оцінки втрат внаслідок збройного конфлікту на території країни здійснено відомими українськими вченими [1,2] на основі розробленого алгоритму й інструментарію оцінювання, а також власного бачення доцільності тих чи інших методів з урахуванням аналітичних оцінок НБУ України [3], міністерств та результатів соціологічних опитувань населення країни [4].

Метою статті є визначення змін у формуванні соціально-економічного потенціалу громад в умовах ведення воєнних дій на території країни.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок завершення процесів об'єднання в Україні утворено 1469 територіальних громад з необхідними повноваженнями, відповідними ресурсами і важелями впливу на місцевий соціально-економічний розвиток. Сформовано територіальні громади, які різняться між собою за основними кількісними і якісними параметрами та спроможністю вирішувати місцеві проблеми в інтересах мешканців громад. Здійснюваною в країні реформою децентралізації передбачалось, що укрупнення територіальних громад дасть змогу їм наростити потенціал самодостатності, конкурентності, соціальної відповідальності. Проте цей процес поки що не набув необхідної динаміки, вагома частка територіальних громад потребують дотацій з державного бюджету, половина з них поки що не набула необхідного досвіду самоврядування в економічній і соціальній сферах. Потенціал розвитку деяких територіальних громад в Україні нерідко формується з конфліктністю інтересів основних суб'єктів на тлі завищених очікувань з боку членів громади при їх пасивності щодо участі у спільних справах цієї громади.

В оцінці потенціалу громад необхідно виходити з того, наскільки повно місцева влада використовує можливості їх автономності як самостійних суб'єктів

економічних і соціальних процесів на локальному рівні. Йдеться передовсім про активність влади у формуванні диверсифікованих джерел надходження коштів у місцеві бюджети. Участь громад в інвестиційних конкурсах, масштабних інфраструктурних проектах, які спричиняють приріст робочих місць в громаді, сприяють підвищенню продуктивності місцевої економіки, її конкурентоспроможності. Поєднання інвестиційної активності з організаційною збільшує ймовірність ефективного вирішення місцевих проблем без додаткових запозичень з державного бюджету. Важливу роль у формуванні потенціалу громад відіграє структура місцевої економіки, насамперед частка видів економічної діяльності, що виробляють продукцію з високою доданою вартістю. Досвідом країн світу доведено, що посилення конкурентних переваг місцевої економіки на регіональних ринках, залучення додаткових інвестицій у робочі місця, сприяння розвитку місцевого бізнесу забезпечує істотне нарощування потенціалу громад.

З початком війни розпочались процеси активного перерозподілу людських, матеріальних, фінансових ресурсів по території країни, що не могло не позначитись на потенціалі громад та рівномірності їх розвитку. Внаслідок руйнувань, пошкоджень виробничих об'єктів та об'єктів інфраструктури посилилась надмірна диференціація соціально-економічного розвитку різних типів громад. Через скорочення доходів місцевих бюджетів, звуження їх податкової бази звужились можливості нарощування соціальної складової потенціалу більшості територіальних спільнот. Місцеві бюджети як головне джерелом фінансових ресурсів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації місцевих соціально-економічних програм, не одержали значних надходжень через згортання діяльності суб'єктів підприємництва, зростання масштабів міграції та поширення різних форм безробіття.

У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів України у 2022 році порівняно з аналогічним періодом минулого року істотно скоротилась питома вага регіонів, які зазнали найбільших втрат і руйнувань внаслідок воєнних дій (м.Київ та Київська, Харківська, Донецька, Херсонська, Запорізька, Одеська,

Луганська та Чернігівська області). Найвищий рівень доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одного мешканця утримується у м. Києві, Київській, Полтавській та Дніпропетровській областях [5]. В усіх територіальних громадах країни протягом 2022 року спостерігаються низькі темпи виконання дохідної частини місцевих бюджетів при зростанні бюджетоформуючої ролі ПДФО та зниженні питомої ваги акцизного податку та плати за землю. На це вплинули зміни у системі оподаткування, передбачені на період воєнного стану, та зростання упродовж війни надходжень ПДФО з грошового забезпечення та інших виплат, призначених військовослужбовцям.

Прямим наслідком втрат через воєнні дії є посилення асиметрії розвитку різних типів громад, передовсім за рахунок перерозподілу населення, робочої сили, малого бізнесу та промислового потенціалу. Слід зважити на те, що до середини квітня 2022 р. бойовими діями було охоплено територію областей країни, частка яких в обсягах промислової продукції у довоєнний період вже перевищувала 40,0 %. Громади, на території яких розміщені потужні промислові об'єкти оборонного значення, зазнали найбільших руйнувань внаслідок ракетних ударів з боку країни-агресора. За експертними оцінками незворотні втрати промислового потенціалу країни становлять щонайменше 30 % [1].

Загальні матеріальні втрати внаслідок війни оцінено Міністерством економіки України на рівні \$600 млрд, з яких майже \$95 млрд становлять втрати від руйнування чи пошкодження об'єктів інфраструктури (травень 2022 року) (рис.1).

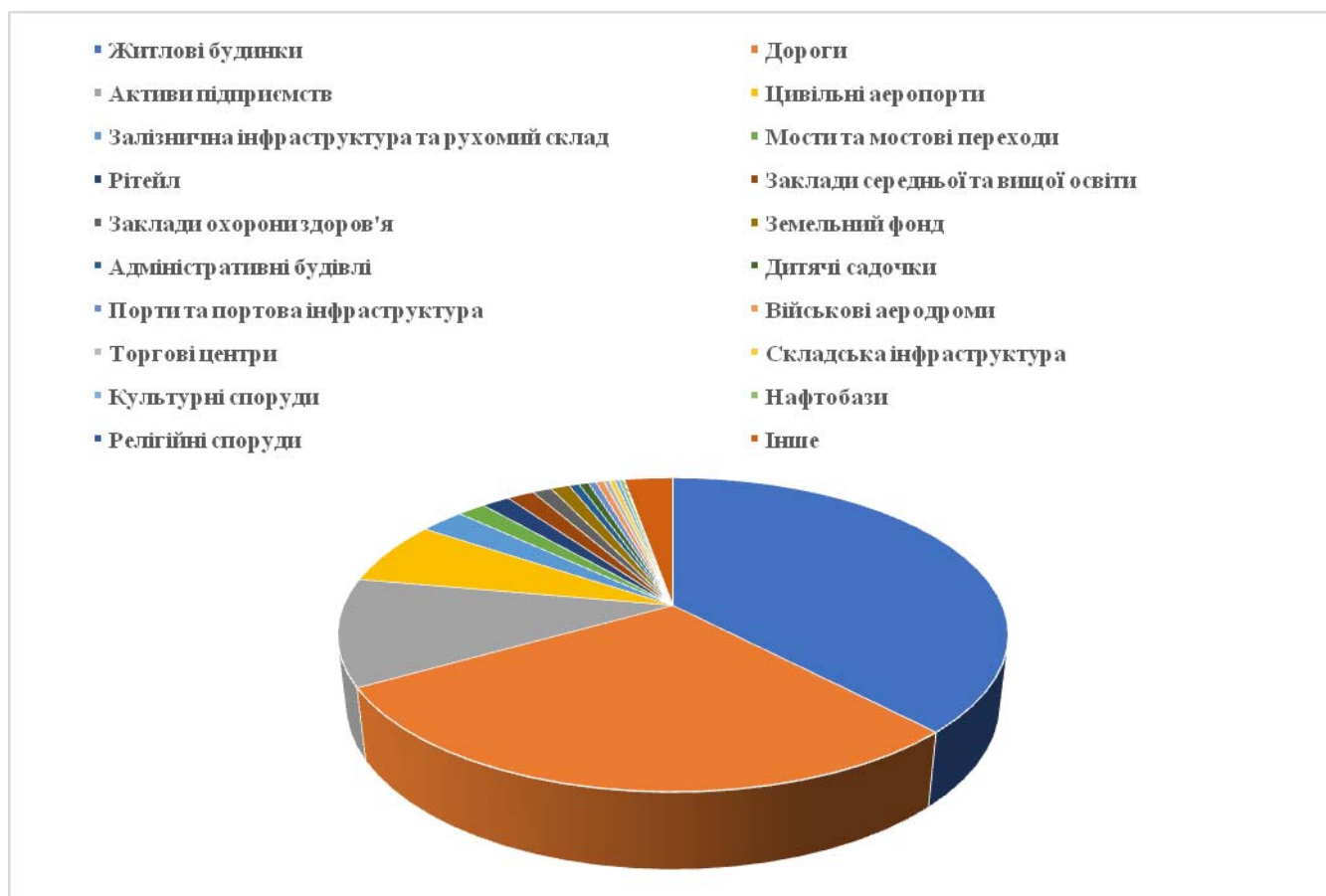

Рис.1. Збитки економіці України, на 8 червня 2022 року, %

Джерело: Збитки, нанесені інфраструктурі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>

На думку експертів втрати України становлять 22-46 % ВВП, у тому числі промислового виробництва – близько 50 %, капітальних інвестицій – 45, експортних надходжень – 48 % [1]. Уявлення щодо рівня збитків, завданих українській економіці, можна сформулювати на основі певних оцінок міжнародних організацій, згідно з якими обсяги продукції, яку не змогли виробити вітчизняні товаровиробники через збройний конфлікт становили 280 млрд дол. США (до 40 млрд дол. США щороку або 19,9 % ВВП України довоєнного рівня) [8]. Сукупні втрати основних засобів від знищення чи пошкодження активів для України в Криму та на Донбасі досягли 117 млрд. доларів США. Незворотність певних втрат, а також збереження впродовж тривалого часу обмежень і ризиків, пов'язаних із порушенням логістики, виробничих зв'язків, втратою доступу до ресурсів, недоотриманням податкових надходжень актуалізують напрями

досліджень з визначення реальних можливостей їх мінімізації в умовах воєнного часу.

Релокація бізнесу та переміщення значної чисельності населення до громад західних регіонів України істотно змінило їх потенціал соціально-економічного розвитку. З одного боку, виникли нові можливості нарощування їх потенціалу на основі активізації ділової активності та створення нових робочих місць. Це не лише можливості працевлаштування, у тому числі внутрішньопереміщених осіб, але й шанси зменшити навантаження на місцевий бюджет та підтримати певний рівень споживчого попиту населення. До певної міри це стримуватиме формування нових потоків виїзду економічно активного населення країни за її межі. За умови активної позиції місцевої влади у питаннях місцевого розвитку створюватимуться сприятливі умови для розширення сфери підприємницької діяльності та розвитку місцевих ринків, що надаватиме нових стимулів для соціально-економічного розвитку цих громад і територій.

Відчутними для територіальних громад є людські втрати через переміщення в інші регіони чи за кордон, загибель внаслідок участі у воєнних діях чи збройної агресії, спрямованої проти цивільного населення. Попри різні оцінки масштабів переміщення людей, спричиненого воєнними подіями (7,5-10,0 млн осіб), вагомим є його обмежуючий вплив на потенціал розвитку територіальних громад України. Впливовим чинником стало масштабне переміщення населення в межах країни, яке досягло 3,5-6,5 млн осіб [2,3]. За оцінкою Е. Лібанової, директорки ІДСД імені М.В.Птухи, на середину березня 2022 року чисельність біженців в Україні, які шукали тимчасового захисту за кордоном, становила 3,2 млн осіб, а чисельність тимчасово переміщених осіб у межах країни за час повномасштабної війни становить близько 3,5–4 млн осіб. Зберігається високим ризик, що вагома частка найбільш мобільних і кваліфікованих фахівців не повернеться на батьківщину, знайде роботу й адаптується до життя в іншій країні [7]. Значні обмеження для нарощування потенціалу громад сформовано внаслідок звуження сфери зайнятості, скорочення робочих місць та зростання безробіття. За даними соціологічної групи «Рейтинг» [4] понад половину українців (53 %) втратили

роботу, лише 22 % працюють у звичному режимі. В громадах, які прийняли велику чисельність внутрішньо переміщених осіб, відчутним є перевантаження закладів соціальної інфраструктури, зростання безробіття через нестачу робочих місць за наймом чи проблем з розвитком малого бізнесу.

Більшість громадян країни, які втратили роботу через війну, це мешканці сходу (74 %). За прогнозними оцінками МОП щодо динаміки робочих місць в Україні припинення військових дій у короткостроковій перспективі обумовить повернення 3,4 млн робочих місць, за умови військової ескалації втрати робочих місць становитимуть 7 млн осіб [9]. Як свідчать результати опитування, проведеного спільнотою програмістів DOU, серед IT-фахівців з початку війни половина фахівців переїхала в безпечніше місце в Україні; за кордон виїхали 14 % IT-фахівців, з них 80 % планують повернутися додому (40 % – коли в їхньому регіоні стане безпечно та ще 40 % – коли закінчиться війна) [10].

Кадрові втрати, обумовлені війною, відчувають усі сектори місцевої економіки – як бізнес-структури, так і соціальна сфера. Це порушує нормальну роботу цих об'єктів (вони вимушені повністю припинити діяльність чи перейти на неповний час роботи) та ускладнює життєдіяльність самої громади. За інформацією профільного міністерства з країни з початку російського вторгнення виїхало близько 0,5 % їх загальної чисельності медичних працівників [11]. І хоча в цілому в Україні таке скорочення працівників не могло істотно вплинути на рівень доступності медичної допомоги та медичних послуг, проте в окремих громадах ситуація через кадрові проблеми з медпрацівниками все-таки погіршилась. Встановлено, що переважно за кордон на роботу виїжджає молодший та середній медичний персонал, менше — лікарі. Значно більший вплив на доступність медичних послуг здійснює руйнування чи обстріли лікарень та знищення машин швидкої допомоги. Скорочення населення та його найбільш продуктивної частини, представленої економічно активним населенням, містить загрози повної втрати потенціалу розвитку для громад, віддалених від економічних центрів та прикордонних громад, що межують з територією Білорусії чи Російської Федерації.

На особливу увагу в аспекті соціально-економічного потенціалу розвитку заслуговують територіальні громади змішаного типу, які складаються з міських, селищних та сільських спільнот. Попри поліпшення в таких громадах умов для розвитку приєднаних спільнот (передовсім на основі кращої територіальної доступності соціальних і адміністративних послуг) наразі зберігається висока ймовірність неповного представництва їх інтересів в управлінських структурах, що може спричинити зростання соціальної напруги в громаді [12]. Ситуація погіршуватиметься внаслідок щорічного скорочення коштів, які держава спрямовує на вирівнювання соціально-економічних відмінностей між різними громадами. Впродовж останніх років постійно скорочувались обсяги субвенцій з тим, щоб територіальні громади максимально використовували внутрішні резерви, залучали кошти благодійних організацій, меценатів, приватних спонсорів.

Крім того, у територіальних громадах змішаного типу концентруються ризики соціальної ексклюзії певних верств населення, які потрапили у складні життєві обставини через різні обставини: втрату роботи і доходу, тривалі хвороби чи похилий вік. Істотне зростання чисельності місцевих мешканців і прибулих, які потребують допомоги і соціального захисту, є серйозним викликом для громади в умовах воєнного стану, коли ресурси такої допомоги є доволі обмеженими. За таких умов політика соціального захисту вразливих категорій населення має ґрунтуватись на новітніх інтегральних моделях, які спроможні об'єднати різні джерела надходження коштів, необхідних для виконання соціальних зобов'язань у громадах. У таких громадах ситуація може бути істотно поліпшена на основі активності місцевої влади, представників бізнесу та громадського активу.

В Україні опрацьовують механізми адаптації потенціалу громад до нової, надзвичайно складної суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в країні та її регіонах. З цієї метою розроблено низку нормативно-правових документів з регулювання різних сфер життєдіяльності громад, зокрема надання деяких соціальних послуг для вразливих категорій населення. Враховуючи, що Україна знаходиться у зоні військових дій, соціальні послуги наразі надають в

екстреному порядку (за неможливості застосування загального порядку організації та надання соціальних послуг). Відповідно до статті 18 Закону України “Про соціальні послуги” у разі надання соціальних послуг екстрено не здійснюється низка необхідних у цьому разі процедур, зокрема це стосується аналізу звернення про надання соціальних послуг, оцінювання потреб сім’ї у послугах, прийняття рішення про надання послуг з урахуванням індивідуальних потреб та розроблення плану їх надання, укладення договору та контроль за його виконанням.

У повоєнній перспективі після відміни обмежень воєнного стану кожна громада має визначитись із стратегічними напрямками розвитку, обираючи конкретну модель організації її життєдіяльності, прийнятну для умов певної громади. Більшість територіальних спільнот країн Європейського Союзу обирають концепцію smart-спеціалізації, перевагами якої є чітке визначення пріоритетів розвитку на інтерактивній основі між підприємцями і місцевою владою, прискорення інноваційної діяльності на основі комбінації різних технологій, спроможних забезпечити досягнення певних цілей розвитку. Громадам України доведеться вирішувати надскладне завдання, поєднуючи відновлювальні роботи із модернізацією економіки і соціальної сфери на інноваційних засадах, використовуючи допомогу партнерів, благодійних організацій та меценатів. На цьому шляху існує багато труднощів та перешкод, проте вони долаються лише колективними зусиллями усіх членів територіальної громади.

Висновки. В умовах війни соціально-економічний потенціал більшості територіальних громад зазнає значних змін через людські, фінансові, матеріальні втрати, вагома частка яких є, на жаль, невідновлювальною. Водночас істотно трансформуються напрями розвитку підприємництва та окремих сфер економічної діяльності, які вимушені адаптуватись до складних умов воєнного часу, диверсифікуючи напрями діяльності. Змінюється рівень кадрового забезпечення галузей спеціалізації певних регіонів, нестачу спеціалістів вищої кваліфікації відчують об’єкти соціальної інфраструктури. Нерівномірність

соціально-економічного розвитку громад і територій набуває критичних значень, за межами яких для більшості найбільш постраждалих внаслідок бойових дій громад можуть посилюватися процеси економічної деградації та знелюднення. За таких умов важливо досягти консолідації зусиль усіх заінтересованих суб'єктів територіального розвитку - місцевої влади, бізнесу, громад. Упередження цих процесів, мінімізація їх негативних наслідків та використання нових можливостей розвитку на інноваційній основі є пріоритетним завданням державних структур та місцевого самоврядування.

Література

1. Геєць В. М. (2022). Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*, (5), 30–38. <https://doi.org/10.15407/visn2022.05.030>
2. Лібанова Е. М. (2022). Про оцінювання масштабів і наслідків вимушених зовнішніх міграцій населення України: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 березня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*, (5), 17–23. <https://doi.org/10.15407/visn2022.05.017>
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 22.05.2022)
4. Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг». URL: <https://ratinggroup.ua/>
5. Системи «Відкритий бюджет» (Open Budget). URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget>
6. Збитки, нанесені інфраструктурі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
7. Портрет абсолютно іншого українця. Інтерв'ю НВ із професоркою Лібановою про кардинальні зміни в суспільстві. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyna-v-ukrajini-yak-zminilosya-ukrajinske-suspilstvo-interv-yu-nv-z-elloyu-libanovoyu-50229900.html>.

8. Cost to Ukraine of Conflict with Russia. URL: https://cebr.com/reports/cost-to-ukraine-of-conflict-with-russia/?fbclid=IwAR3eITVGnauXBPrGyeElm-a749mqkeACXrKdvRQvNvjVdIdKbxgtQlue_1c
9. Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang-en/index.htm
10. Українське ІТ в перший місяць війни. Понад 60 % залишили свої домівки. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/ukrainian-it-during-war/>.
11. Скільки українських медиків виїхало за кордон з початку війни URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/15/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-ukrayinskykh-medykiv-vyuyihaly-krayiny-pochatku-vijny>
12. Заяць Т.А., Краєвська Г.О. Розвиток соціального капіталу територіальних громад в Україні // Економіка України. 2020. № 12. С. 56-72.

References

1. Heiets, V.M. (2022), "On the assessment of Ukraine's economic losses as a result of the armed aggression of the Russian Federation: transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on March 30, 2022". *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy*, vol. 5, pp. 30-38.
2. Libanova, E. (2022), "On assessing the scale and consequences of forced external migration of the population of Ukraine: transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on March 23, 2022", *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy*, vol. 5, pp. 17-23.
3. The official website of the National Bank of Ukraine (2022), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 22 May 2022).
4. Website of the sociological group "Rating" (2022), available at: <https://ratinggroup.ua/> (Accessed 10 July 2022).
5. "Open budget" systems (2022), available at: <https://openbudget.gov.ua/local-budget> (Accessed 10 July 2022).

6. Kyiv School of Economics (2022), "Damage to the infrastructure of Ukraine", available at: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> (Accessed 10 July 2022).
7. The New Voice of Ukraine (2022), "Portrait of a completely different Ukrainian. NV's interview with Professor Libanova about radical changes in society", available at: <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyna-v-ukrajini-yak-zminilosya-ukrajinske-suspilstvo-interv-yu-nv-z-elloyu-libanovoyu-50229900.html> (Accessed 10 July 2022).
8. The Centre for Economics and Business Research (2022), "Cost to Ukraine of Conflict with Russia", available at: https://cebr.com/reports/cost-to-ukraine-of-conflict-with-russia/?fbclid=IwAR3eITVGnauXBPrGYeElm-a749mqkeACXrKdvRQvNvjVdIdKbxgtQlue_1c (Accessed 10 July 2022).
9. The International Labour Organization (2022), "Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression", available at: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang--en/index.htm (Accessed 10 July 2022).
10. DOU (2022), "Ukrainian IT in the first month of the war. More than 60% left their homes", available at: <https://dou.ua/lenta/articles/ukrainian-it-during-war/> (Accessed 10 July 2022).
11. Analitychnyj tsentr Slovo i dilo (2022), "How many Ukrainian doctors have gone abroad since the beginning of the war", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/15/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-ukrayinskyx-medykiv-vyyixaly-krayiny-pochatku-vijny> (Accessed 10 July 2022).
12. Zaiats, T. and Kraevska, G. (2020), "Development of social capital of territorial communities in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol.12, pp. 56-72.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2022 р.